



שע"י המכון התורני ירושלים

וארא - תשפ"ד | גליון 57 | הפקה ועריכה: הרב נעם יעקובי שליט"א וצוות המכון התורני

יום התגונותו

ו. (שמות ו, ז). נראה דענין קבלת התורה לא היתה רק קבלת ציווי הקב"ה לקיים בלי לעבור עבירות, אלא שזו היתה גמר בחירת כלל ישראל לעם ה' - "ולקחתי אתכם לי לעם" (שמות ו, ז). נראה דענין קבלת התורה לא היתה רק קבלת ציווי הקב"ה לקיים בלי לעבור עבירות, אלא שזו היתה גמר בחירת כלל ישראל לעם ה' - "ולקחתי אתכם לי לעם" (שמות ו, ז). נראה דענין קבלת התורה לא היתה רק קבלת ציווי הקב"ה לקיים בלי לעבור עבירות, אלא שזו היתה גמר בחירת כלל ישראל לעם ה' - "ולקחתי אתכם לי לעם" (שמות ו, ז).

ז. נראה דענין קבלת התורה לא היתה רק קבלת ציווי הקב"ה לקיים בלי לעבור עבירות, אלא שזו היתה גמר בחירת כלל ישראל לעם ה' - "ולקחתי אתכם לי לעם" (שמות ו, ז). נראה דענין קבלת התורה לא היתה רק קבלת ציווי הקב"ה לקיים בלי לעבור עבירות, אלא שזו היתה גמר בחירת כלל ישראל לעם ה' - "ולקחתי אתכם לי לעם" (שמות ו, ז).

ח. נראה דענין קבלת התורה לא היתה רק קבלת ציווי הקב"ה לקיים בלי לעבור עבירות, אלא שזו היתה גמר בחירת כלל ישראל לעם ה' - "ולקחתי אתכם לי לעם" (שמות ו, ז). נראה דענין קבלת התורה לא היתה רק קבלת ציווי הקב"ה לקיים בלי לעבור עבירות, אלא שזו היתה גמר בחירת כלל ישראל לעם ה' - "ולקחתי אתכם לי לעם" (שמות ו, ז).

ט. נראה דענין קבלת התורה לא היתה רק קבלת ציווי הקב"ה לקיים בלי לעבור עבירות, אלא שזו היתה גמר בחירת כלל ישראל לעם ה' - "ולקחתי אתכם לי לעם" (שמות ו, ז). נראה דענין קבלת התורה לא היתה רק קבלת ציווי הקב"ה לקיים בלי לעבור עבירות, אלא שזו היתה גמר בחירת כלל ישראל לעם ה' - "ולקחתי אתכם לי לעם" (שמות ו, ז).

י. נראה דענין קבלת התורה לא היתה רק קבלת ציווי הקב"ה לקיים בלי לעבור עבירות, אלא שזו היתה גמר בחירת כלל ישראל לעם ה' - "ולקחתי אתכם לי לעם" (שמות ו, ז).

עונשי שמים משורש מידת הרחמים

"וַיְדַבֵּר אֱלֹקִים אֶל מֹשֶׁה וַיֹּאמֶר אֵלָיו אֲנִי ה' (שמות ו, א). פתח הכתוב בשם 'אלוקים' המבטא את מידת הדין, וסיים בשם הוי"ה המבטא את מידת הרחמים. ויש להבין, אם היתה הנהגת הקב"ה עם ישראל במצרים במידת הדין, היה הכתוב צריך גם לסיים בשם 'אלוקים' המורה על הנהגת מידת הדין, ואם הנהגת הקב"ה עם ישראל היתה במידת הרחמים מדוע הוזכרה בכלל מידת הדין. וביותר יש לתמוה בזה, הלא כל ענין שיעבוד הוא ממידת הדין ולא ממידת הרחמים, וכיצד נפרש את הפסוק 'אני ה'. ויעויין בדברי האור החיים, ובמה שפירש בזה.

ונראה לבאר בזה, כי הנה שיעבוד מצרים היה בודאי גזירת שמים בתורת עונש, וכל עונש שייך להנהגת מידת הדין. אלא שהכתוב מלמדנו, ששורשו של כל עונש שהקב"ה מעניש הוא ממידת הרחמים. אין עונשי הקב"ה כעונש בשר ודם. עונש בשר ודם, גם אם נעשה על מנת לתקן את הנענש, לא ימלט שיתערב בו רגש כל שהוא של נקמה, ויהיה לכך ביטוי גם בצורת העונש. אולם עונשו של הקב"ה שהוא א-ל מלא רחמים, אינו אלא לתקן את הצריך תיקון, וגם זה ניכר בצורת העונש, כמאמר חז"ל (יומא עה, א) "לא כמידת הקב"ה מידת בשר ודם, מידת בשר ודם מקניט את חברו יורד עמו לחייו, אבל הקב"ה אינו כן, קילל את הנחש, עולה לגג - מזונותיו עמו, יורד למטה - מזונותיו עמו. קילל את כנען - אוכל מה שרבו אוכל, ושותה מה שרבו שותה. קילל את האשה - הכל רצין אחריה. קילל את האדמה - הכל ניזונין הימנה". עונשו של הקב"ה שכולו רחמים וחסד לתיקון העולם, ניתן לעולם במידה הראויה ועל כן מצוי בו תמיד גרעין של הטובה.

כך היה בשעבוד מצרים. איתא בגמרא (נדרים לב, א): "אמר רבי אבהו אמר רבי אלעזר מפני מה ענש אברהם אבינו ונשתעבדו בניו למצרים מאתים ועשר שנים, מפני שעשה אנגרייא בתלמידי חכמים, שנאמר (בראשית יד, ד): "וירק את חניכיו ילידי ביתו", ושמואל אמר מפני שהפריז על מדותיו של הקב"ה שנאמר (שם טו, ח): "במה אדע כי אירשנה", ורבי יוחנן אמר שהפריש בני אדם מלהיכנס תחת כנפי השכינה שנאמר (שם יד, כא): "תן לי הנפש והרכוש קח לך". מבואר, שירידת בני ישראל למצרים היתה בבחינה עונש. ומכל מקום אם נתבונן, נמצא גם בשעבוד מצרים שיתוף של הנהגת מידת הרחמים, המתגלה בטובה עצומה שצמחה ממנו.

שנות השעבוד והקושי השרישו בנפשות ישראל את תכונת העבדות, ובבוא העת ליציאת מצרים, אחר שפרקו מעליהם עול שעבוד פרעה - מיד יצאו להיות עבדי ה' באמת ובלב שלם, שכן נקנתה בהם מידה זו של שיעבוד מוחלט.

נתבונן בענין זה. מהות העבדות היא הכנעה והתבטלות מוחלטת של העבד בפני אדונו. אין לעבד שום דבר לעצמו, וכל אשר לו שייך לאדונו, וכמ"ש בגמרא (פסחים פח, ב): "מה שקנה עבד קנה רבו". בנוסף, על העבד להיות נאמן בלב שלם לאדונו, ובדבר זה הוא נבחן - אם כל מעייניו נתונים לקיום רצון אדונו או לא. משה רבינו שנאמר בו: "בכל ביתי נאמן הוא" (במדבר יב, ז) - אין מעולה כמותו במידת נאמנותו לה', הוא הנקרא "עבד ה'" (דברים לד, ה). מידת הנאמנות היא מאבני היסוד של העבדות, ומטעם זה תקנו הקדמונים לומר בתפילת שחרית בשבת: "ישמח משה במתנת חלקו כי 'עבד נאמן' קראת לו". פשוט הדבר, שכל יהודי צריך לקנות בנפשו את מידת ההכנעה וההתבטלות על מנת להיות עבד נאמן לה'.

מידה זו נוגדת את טבעו של האדם המתקשה להיכנע ולהתבטל בפני אחרים, ולכן קשה מאד לקנותה. והנה כל מהותה של יציאת מצרים היתה, שבה נעשו עם ישראל מעבדי פרעה לעבדי ה' (מגילה יד, א), והכיצד היו מצליחים לקנות בשלמות את מידת ההכנעה וההתבטלות כראוי לעבדי השי"ת. נראה כי זה הוא גילוי שם הוי"ה המורה על הנהגת מידת הרחמים שבתוך הנהגת מידת הדין שנהגה בשעבוד במצרים. בתוך הנהגת הדין הנרמזת בלשון הפסוק "וידבר אלוקים", היה שיתוף מופלא של הנהגת מידת הרחמים, כאשר הקדים הקב"ה ברחמיו את שעבוד מצרים, כדי שיזכו לקנות קנין עולם של עבדות ושיעבוד אליו יתברך.

מידת הדין יסודה במידת הרחמים

"וַיְדַבֵּר אֱלֹקִים אֶל מֹשֶׁה וַיֹּאמֶר אֵלָיו אֲנִי ה' (שמות ו, א). יש לפרש דהכי קאמר, "אלוקים" שהוא מידת הדין, אמר למשה אני הוי"ה, אני עצמי בעל הרחמים. כי מידת הדין הקשה, הגורם שתכבד העבודה על האנשים, הוא עצמו גורם רחמים.

והמשל בזה, מי שהיה לו מכה העוכרת אותו ביסורים, והיה ראוי להתייטר בזה ימים רבים עד שתתבשל המורסא ותפתח מאליה, ובא רופא רחמן ונכמרו רחמיו על אריכת ימי צערו של זה, על כן הניח עליו תחבושת, שהוא שורף ומכאיב מאד ביסורים יותר קשים ומרים, ועל ידי זה נפתחת המורסא מיד ונתרפא מיד. וכן כאן, בני ישראל היו נגאלים, אבל רק אחר ד' מאות שנה, אמנם יען כי צעקו בני ישראל ולא יכלו לסבול עוד זמן רב כזה, הניח הקב"ה ברחמיו תחבושת שורף, היינו קושי שעבוד למהר הגאולה. ובהו יובנו הפסוקים היטב, ואין להאריך במובן, וקל להבין (חתם סופר כ"ג ד"ה וידבר ב). (חתם סופר)

האשה - הכל רצין אחריה. קילל את האדמה - הכל ניזונין הימנה". עונשו של הקב"ה שכולו רחמים וחסד לתיקון העולם, ניתן לעולם במידה הראויה ועל כן מצוי בו תמיד גרעין של הטובה.

כך היה בשעבוד מצרים. איתא בגמרא (נדרים לב, א): "אמר רבי אבהו אמר רבי אלעזר מפני מה ענש אברהם אבינו ונשתעבדו בניו למצרים מאתים ועשר שנים, מפני שעשה אנגרייא בתלמידי חכמים, שנאמר (בראשית יד, ד): "וירק את חניכיו ילידי ביתו", ושמואל אמר מפני שהפריז על מדותיו של הקב"ה שנאמר (שם טו, ח): "במה אדע כי אירשנה", ורבי יוחנן אמר שהפריש בני אדם מלהיכנס תחת כנפי השכינה שנאמר (שם יד, כא): "תן לי הנפש והרכוש קח לך". מבואר, שירידת בני ישראל למצרים היתה בבחינה עונש. ומכל מקום אם נתבונן, נמצא גם בשעבוד מצרים שיתוף של הנהגת מידת הרחמים, המתגלה בטובה עצומה שצמחה ממנו.

שנות השעבוד והקושי השרישו בנפשות ישראל את תכונת העבדות, ובבוא העת ליציאת מצרים, אחר שפרקו מעליהם עול שעבוד פרעה - מיד יצאו להיות עבדי ה' באמת ובלב שלם, שכן נקנתה בהם מידה זו של שיעבוד מוחלט.

נתבונן בענין זה. מהות העבדות היא הכנעה והתבטלות מוחלטת של העבד בפני אדונו. אין לעבד שום דבר לעצמו, וכל אשר לו שייך לאדונו, וכמ"ש בגמרא (פסחים פח, ב): "מה שקנה עבד קנה רבו". בנוסף, על העבד להיות נאמן בלב שלם לאדונו, ובדבר זה הוא נבחן - אם כל מעייניו נתונים לקיום רצון אדונו או לא. משה רבינו שנאמר בו: "בכל ביתי נאמן הוא" (במדבר יב, ז) - אין מעולה כמותו במידת נאמנותו לה', הוא הנקרא "עבד ה'" (דברים לד, ה). מידת הנאמנות היא מאבני היסוד של העבדות, ומטעם זה תקנו הקדמונים לומר בתפילת שחרית בשבת: "ישמח משה במתנת חלקו כי 'עבד נאמן' קראת לו". פשוט הדבר, שכל יהודי צריך לקנות בנפשו את מידת ההכנעה וההתבטלות על מנת להיות עבד נאמן לה'.

מידה זו נוגדת את טבעו של האדם המתקשה להיכנע ולהתבטל בפני אחרים, ולכן קשה מאד לקנותה. והנה כל מהותה של יציאת מצרים היתה, שבה נעשו עם ישראל מעבדי פרעה לעבדי ה' (מגילה יד, א), והכיצד היו מצליחים לקנות בשלמות את מידת ההכנעה וההתבטלות כראוי לעבדי השי"ת. נראה כי זה הוא גילוי שם הוי"ה המורה על הנהגת מידת הרחמים שבתוך הנהגת מידת הדין שנהגה בשעבוד במצרים. בתוך הנהגת הדין הנרמזת בלשון הפסוק "וידבר אלוקים", היה שיתוף מופלא של הנהגת מידת הרחמים, כאשר הקדים הקב"ה ברחמיו את שעבוד מצרים, כדי שיזכו לקנות קנין עולם של עבדות ושיעבוד אליו יתברך.

(ברכת אברהם - הארון רבי אברהם ארלנר)

(שיחות רבי נתן צבי - רבי נתן צבי פינקל)

י"ט שבת תקע"ג: רבי אריה ליב ב"ר יוסף הכהן הלר, בעל "קצות החושן"

במה זכה שספרו "קצות החושן" כל כך התפרסם? ידוע ומפורסם המעשה שנזדמנו ה"קצות החושן" ובעל ה"נתיבות", ומתוך שהיו ידידי אמת קרובים וחביבים זה לזה. פנה בעל ה"נתיבות" לה"קצות" ותמה באוזניו. היאך ומשום מה זכה שספרו "קצות החושן" צלחה דרכו כל כך אשר תכף להופעתו נתקבל בשמחה ובהערכה מרובה בעולם התורה. ואילו ספרו שלו "נתיבות המשפט". העוסק באותן הסוגיות ודרכו בהתרחקות מן הפלפול אפילו קרובה לשיטתו של ה"קצות". לא זכה, לפי דעתו. לכוזו הערצה בקרב לומדי התורה. שמע ה"קצות" את תמיחתו בקשב רב, ואף הוא השיבו בשאלה: "במטותא, יאמר לי מר, מתי הוא נוהג לקום משנתו בכל יום, ומה סדר לימודו באותה שעה? - "מדרכי לקום בשעה החמישית לפנות הבוקר ולהמשיך בלימוד הסוגיא במקום שהפסקתי אמש לפני שעליתי למיטתי, ובשעות הנותרות אני מעלה את חידושיי על הגליון" - השיבו.

אכן, הפטיר ה"קצות" - רק בזה טמון ההבדל שבינינו: "גם אני דרכי להשכים בשעה זו, אך אינני נוהג להמשיך במקום שהפסקתי בלילה, אלא לנצל את סגולות שעות אלה, בעת אשר הגוף נינוח ושקט והדעת והמחשבה זכות ורעננות, לעבור על מה שחידשתי וכתבתי כבר, ורק אחרי שזכיתי לצרף ולזכך את הדברים. להסיר ולסקל כל טעות מתוכן הדברים או עיקול ושיבוש שבלשון, למען ירוץ בו הקורא ויבין בקלות את החידוש וההסבר שהעליתי. אני ממשיך ממקום שהפסקתי. עיקר עבודתי בשעות אלה הוא בעיקר למחוק ולא לכתוב!" (אנשי חיל)

*

ידוע שהגאון בעל "קצות החושן" היה עני שלא היה בידו להסיק את דירתו בחורף, והקור העז הקפיא את הדיו. והיה נאלץ לשכב במיטה עם קסת הדיו לחממה בגופו לבל תקפא, וכך כתב את ספרו. וזו היתה תשובתו שנשאל על ידי אחד מגדולי הדור מדוע זכה שהתקבל ספרו כל כך באהבה. (מתוך ספר "התעוררות ללימוד התורה")

*

אמו של הקצות החושן

רבי יוסף אבי ה"קצות החושן" היה מגאוני עולם, ומסופר בספר "זכר לראשונים" שבשנת תקל"א בעת ובעונה אחת ישבו בקאליש שלשה כהנים גדולים, רבי בנימין בעל "גבולות בנימין" אחי הג"ר חיים כהן רפפורט, רבי שמעון הכהן, ורבי יוסף אבי הקצות"ח, ובתחילת שנת תקל"א הודיעו בחלום לר' בנימין שנגזרה גזירה על העיר, ורק במיתת ג' הכהנים הגדולים תינצל העיר, ונרמז הדבר בפסוק "יוסף איננו" (אבי הקצה"ח) "ושמעון איננו" (ר"ש תכהן) "ואת בנימין תקחו" (ר"ב הכהן רפפורט), וכן היה שנסתלקו כולם במשך חמשה שבועות, והאחרון שבהם היה רבי בנימין, ויהי לפלא.

*

נשאת ונתת באמונה

רבי אריה ליב הכהן בהקדמה לספרו "שב שמעתתא" כתב: "הגם שיש בני אדם שמוכרחים לעשות איזה מסחר, צריך המשא ומתן להיות באמונה, וזהו תחילת דינו של אדם (במסכת שבת פרק ב' מצינו כי בהגיע הנשמה לעולם האמת היא נשאלת בראש ובראשונה: "נשאת ונתת באמונה"). והיינו על פי מה שנאמר

נולד לאביו רבי יוסף, בנו הקצות"ח מעיד עליו בהקדמתו כי היה "מריה דעובדין וחד מבני עליה" ועל פטירתו מספר בספר זכר לראשונים שבשנת תקל"א בעת ובעונה אחת ישבו בקאליש שלשה כהנים גדולים, רבי בנימין בעל גבולות בנימין אחי הג"ר חיים כהן רפפורט, רבי שמעון הכהן, ורבי יוסף אבי הקצות"ח, ובתחילת שנת תקל"א הודיעו בחלום לר' בנימין שנגזרה גזירה על העיר, ורק במיתת ג' הכהנים הגדולים תינצל העיר, ונרמז הדבר בפסוק יוסף איננו (אבי הקצה"ח) ושמעון איננו (ר"ש תכהן) ואת בנימין תקחו (ר"ב הכהן רפפורט) וכן היה שנסתלקו כולם במשך חמשה שבועות, והאחרון שבהם היה רבי בנימין, ויהי לפלא.

על דרך השידוך של אבי הקצות סיפר החפץ חיים:

כמשפחת עקורים מרוסיה, הגיעה משפחת הלר לקאליש שבמחוז סטאניסלאב הגאליציאית. הסבא, רבי יחיאל מיכל, ניין ונכד לבעל התוספות יו"ט עמד לשדך את בנו העילוי, רבי יוסף, עם בת עניים טובה תושבת המקום. באה הדאגה מפני יום המחר, שאלת קיומו של זוג שפרוטה אין בכיסו. בצר להם נכנסו שני הצדדים כדי לשפוך את ליבם לפני רבי חיים צאנזער, מחכמי הקלויז המפורסם שבברודי. המחותנים ספרו כי אמנם הם מרוצים מאד מהשידוך שהיה לרוח שניהם, אך שאלת הקיום מטרידה את מנוחתם. אך אביר חכמי בדודי יעץ להם שלא לדחות את השידוך. לבעיה הכלכלית מצא פתרון: גם לאחר החתונה יוכל הבעל לאכול אצל הוריו, ואילו האשה תמשיך לאכול אצל הוריה.

המחותנים לא ערערו וישבו לכתוב את התנאים...

מאותו שידוך נפלא יצא הקצות החושן ואחיו רבי יהודה כהנא בעל קונטרס הספקות ותרומת הכרי, שבתחילה היה הקצות החושן בבית אביו והתרומת הכרי בבית אמו, ורק לאחר זמן השיגו דירה ונתאחדה המשפחה.

בצעירותו היה רבה של העיר ראזינטאב ושם חי חיי צער בעניות ודחקות גדולה מאוד, ולא היה בביתו שולחן, רק קרש מונח ע"ג חביות, שהיה משתמש לו לשולחן, ובחורף היה שורר בחדרו קור חזק, עד שהיה מוכרח לישב כל היום במטתו תחת הכסת, וכה היה יושב וכותב ספרו "קצות החושן", ומגודל הקור, נקפאה הדיו בדיותא והיה מוכרח להחזיקה תחת הכר שלא תקפא, והוא צלל אז במים אדירים והעלה פנינים מים התלמוד והפוסקים.

פעם אחת נסע רבי אפרים ולמן מרגליות ז"ל מבראד, דרך העיירה ראזינטאב שם כדי לחלוק כבוד לרבינו, לבקר אותו בהיכלו, כאשר נכנס אל בית הדין של רבינו, וישאלו איש לרעהו לשלום, וישבו ודברו בדברי תורה, נאנח רבינו, והתאונן מאוד על שפלות התורה, הגאון מוהרא"ז מרגליות חשב, שעל שפל מצבו הוא נאנח, על ביתו הרעוע, ושאל אותו, על מה יתאונן כ"ת כל כך? ויענהו: הנה אשער בנפשי, כי לוא היה כ"ת רק גביר עצום כמו שהוא בערכו ולא היה ת"ח, בודאי לא היה לפי כבודו של גביר אדיר כמוהו, לבוא לבית שפל כמו ביתי לבקרני, אלא מפני שמעכ"ת הוא ת"ח, בשביל תורתו חושב אותי לבן גילו, להיות שגם אני ת"ח ומוכרח לבוא לבית שפל לבקרני, האם אין זאת שפלות התורה.

כשהגיע הקצות עם ספרו לקבל הסכמה מרבי צבי הירש בושקא, מאדירי התורה שבזמנו, הסס אם לתת הסכמה. וכי מה כבר אפשר לחדש בחלק זה של ה"שולחן ערוך" לאחר ה"תומים" ספרו הנפלא של רבי יהונתן אייבשיץ, שכבש את היכלות התורה?

אך הצצה קלה בספר גילתה, כי מדובר לא ב"עוד ספר". "יכנס אלי מחר בערב", סיים הרב את השיחה, ואילו רבי אריה לייב, רבה הצעיר של סטרי, קבל את הדין, וחזר לאכסנייתו.

יום המחרת כמעט חלף. קרוב לשעת מנחה שמע רבה של סטרי את קולו של גבאי בית המדרש, המזמין את הציבור ליטול חלק בהכנסת ספר תורה. התהלכה, הכריז הגבאי, תצא מביתו של הרב.

רבינו, אברך בשנות הארבעים שלו, חיכה בין כולם. גם הוא המתין לחופת הכבוד ההולכת ומתקרבת. גם הוא דחק קרוב אל הרב כדי לנשק את המעיל שבידו. אך הרב, תוקע מבטו באברך שממולו, הרים את שולי המעיל וגילה את תכולתו.

היה זה כתב ידו של הקצות החושן.

המשך בעמוד הבא

שם "והיה אמונת עיתך חוסן ישועות"... - "אמונת" - זה סדר זרעים, וכתבו התוספות בשם הירושלמי, שמאמין בחיי עולמים וזורע, והיינו שאינו כעוסקים במשא ומתן ואומרים 'כוחי ועוצם ידי עשה לי את החיל הזה', כי אם זורע - משליך זרעיו, ישדד אדמתו ויכסם שם, יאבדו (הזרעים) יפסדו וירקבו. עד שירחם ה' עליו ויוריד טללים, ישיב הרוח וברינה יקצור וישא אלומותיו (כלומר, הזורע עושה השתדלות טבעית שבמסגרתה הוא ממשיך להאמין בה, שהרי הזרעים שהוא זורע נרקבים באדמה ועליו להתפלל לגשם כי ירד, כדי שיוכל לשאת ברינה אלומותיו לאחר שזרע בכבי ובתקווה) ומשום כך 'זרעים' נקראים 'אמונה'. וכמו כן, ראוי כל משא ומתן להיות 'באמונה' - היינו שיאמין שמה שהוא קונה או מוכר, לוה או מלווה, הוא כמשליך זרעים בתוך הארץ, וע"י חסד הבורא יושלם חפצו, וזה פירוש 'נשאת ונתת באמונה'. ויסוד לדברים נמצא כבר בדברי רבנו בחיי, בספר "חובת הלבבות", שער הביטחון פרק ד': "וכן בעלי המלאכה והסחורה והשכירות מצווים לחזור על הטרף בהם עם הביטחון באלוקים, כי הטרף בידו ורשותו, ושהוא ערב בו לאדם ומשלימו לו באיזו סיבה שירצה. ואל תחשוב כי הסיבה תועילה או תזיקהו מאומה. ואם יבוא לו טרפו על פנים מאופני הסיבות אשר התעסק בהן, ראוי לו שלא יבטח על הסיבה ההיא וישמח בה ויוסיף להחזיק בה ויטה לבו אליה, כי יחלש בטחונו באלוקיו. אך אין ראוי לו לחשוב כי תועילנו".

*

שמח בחלקו

הגאון רבי ברוך בער זצ"ל פירש איזהו עשיר השמח בחלקו, דמה שייך להיות שמח בגשמיות ובכל עניני העוה"ז שאינם אלא דמיון כוזב והבל שוא נתעה, אלא איזהו עשיר השמח בחלקו קאי ארוחניות, על תורת ה', ששמח במה שלמד שטיקעל גמרא ותוספות עם קצות החושן, ומי ששמח בזה הוא אדם שמח באמת והוא העשיר. (בן מלך - חכמה ומוסר).

*

קודשא בדיך הוא חדי בפלפולא דאורייתא

מסופר על הגאון רבי חיים מצאנז ז"ל, שהיה רגיל להתבודד כל שנה בראש השנה בחדר נעול לפני התקיעות. חשבו החסידים, כי ודאי הרבי עוסק ביחודים וכוונות עליונות של תקיעת שופר, והשתוקקו מאוד להציץ אל הקודש פנימה, לדעת מה זה ועל מה זה. שנה אחת, נכנס אחד החסידים לחדר מקודם, והתחבא שם - עד בואו של רבי חיים. אך להפתעתו הרבה, גילה שרבי חיים מתיישב ללמוד בהתלהבות עצומה בספר "קצות החושן".

מה פשרה של הנהגה זו? נאמר בשם אחד מחסידי קלויזנבורג, הנה אם אדם עומד למשפט לפני המלך, צריך לעשות כל טצדקי שבעולם שביום המשפט יהיה המלך במצב רוח טוב, כי אז יהיה לו גם אורך רוח לשמוע את כל דבריו של הנדון, וכאשר טוב לבו ביין, לבו פתוח וניתן לבקש על נפשו, וכפי שרואים אנו בעניני היום יום, כאשר אדם חוזר מעבודתו וילדיו מתנפלים עליו, אחד רוצה לספר לו מה שאירע בחיידר, השני רוצה כסף לקנות ממתק, השלישי מבקש איזה צעצוע וכו' וכו', הרי שאם היה לו יום מוצלח בעסקים וחזר לביתו שמח, הרי שמתוך רוחב לבו יש לו את הסבלנות להאזין ולשמוע לילדיו, ונענה להם בנפש חפצה לכל משאלותיהם ומעניק להם מלא חופניים. אולם אם ההצלחה לא האירה לו פנים, והיה גם מי שהכעיס אותו בעבודה, אזי אין לו סבלנות, והוא קצר רוח, ובמצב רוח שכזה אין לו פנאי לכלום, זהו ההבדל בין אדם שמח - לאדם שאינו שמח. לכן, כאשר עומדים למשפט לפני המלך, הדבר הראשון שצריך להשתדל בשבילו הוא, שלמלך יהיה מצב רוח טוב, מצב רוח מרום ביום המשפט, מהו הדבר שניתן לשמח בו את הקב"ה? הוא הפלפול! וכמו שאמרו בזוה"ק (סדר פקודי, דף דלה ע"א): "קודשא בדיך הוא חדי בפלפולא דאורייתא". לכן קודם התקיעות, שאז הקב"ה דן ושופט את כל העולם, התאמץ הרבי מצאנז לשמח את הקב"ה, ולשמח את הקב"ה אפשר רק על ידי לימוד התורה בעיון ובהעמקה, כמו שיש בלימוד הספר "קצות החושן", משום כך למד הרבי הקדוש מצאנז בספר זה קודם התקיעות. (מתוך ספר "אמת קנה")

את ספרו שב שמעתתא כתב בצעירותו ממש ובהקדמה כתב שם "הפה הוא הקלף מתורה שבע"פ, וכמו שהקלף של תורה שבכתב, צריך עיבור לשמה דוקא, ויהיה טהור ולא טמא, כן הקלף של תורה שבע"פ, היינו הפה, יהיה רק לשמה. ולתורה שבע"פ צריך יותר פה נקי מלתורה שבכתב, שכבר היא כתובה על קלף כשר, וזו פי האדם קלפה".

ספרו הקצות שיצא האיר עיני העולם, וכשהגיע הספר לידי רבי יוסל חריף (רבי יוסף ליכטיג הובא בשו"ת ברית אברהם אבהע"ז סי' ק"ח ושו"ת שמן רוקח סימן ל"ג) סגר עצמו בחדר מיוחד וישב שם שלשה ימים ושלשה לילות והעמיק עיונו בקצות החושן לשבוע מטוב המזון הרוחני שבזה הספר החדש.

רבי עקיבא איגר, המזכיר אותו בהרבה מקומות במסגרת הערותיו, כותב למאן דהוא כי נדמה לו, שאת אשר חדש מצא כבר ב"קצות החושן" ואיננו אתי כעת כי בני המופלאים שיחיו לקחוהו לבית מדרשם".

סיפר בעל הצמח צדק שלימים נפגשו בעל הנתיות המשפט עם הקצות החושן אמר בעל נתהמ"ש לבעל קצה"ח, הן אתם ידעתם. כי לא נופל ערך ספרי מערך ספרכם בכל הענינים ולכן אשאל מכם להבינני, למה זה חרדו כל כך בעולם הלומדים, בהתפעלות ובשמחה לספרכם, יותר ויותר מאשר על ספרי. ויען לו הקצה"ח ויאמר, בתשובה לשאלתכם אשאלכם שאלה קטנה, מתי, באיזה שעה תשימו קום בבוקר ובמה תתעסקו אז, ויען בעל נתהמ"ש, דרכי להשכים בשעה החמישית בבוקר, ואשב ללמוד במקום שהפסקתי אתמול בענין חדש. ויאמר לו בעל קצה"ח, גם אני דרכי להשכים קום בערך שעה חמישית, ואולם לא אתחיל בענין חדש, רק אז בבוקר, בשעה שהנני במנוחת הגוף וזכות הרעיון, אעבור על משנתי ועל החידושים שכתבתי בעת לימודי אתמול, ואז אמצא מה לתקן את החידוש, לזכוכו ולצרפו, וע"כ נתקבל ספרי בחיבה יתירה. רבי חיים מבריסק, שנשאל ע"י תלמידו רבי ברוך בער מדוע אינו מקדיש יותר זמן לשיעורי נשים ונזיקין לצד שיעוריו הרבים בסדר קדשים, ענה בפשטות, כי הוא ירא מהגדת שיעור שבו יחדש סברא שאינה תואמת את דעתו של ה"קצות"...

על קדושתו של הקצות תעיד העובדא הבאה שסיפר רבי וועלויל צ'צ'יק ששמע בשם תלמידו של הקצות שסיפר: "כשנפל מורי ורבי למשכב, זקן וחלוש היה באחרית ימיו, ואני זכיתי לשמש אותו. הרבי שכב אין אונים ואף את גרבי לא היה לו כח לגרוב. מאי שם לקחתי זוג גרביים והתקרבתי אל המיטה, כדי לגרוב לרבי את הגרביים. גמרתי להעלות אח הגרביים על הרגליים החלשות, ולפתע נשמעה זעקה:

עס שטעכט! עס שטעכט! נשמעה שוב הזעקה.

היתה זו שאגת שבר של מי שאך בקושי יכול לנענע את שפתיו. לרגע נבהלתי. חשבתי שאולי הצמר לא נקי בסיבים הדוקרים את הבשר. פשטתי את הגרביים וגרבתתי אותם שוב, הפעם לצידם ההפוך.

"עס שטעכט!" נשמעה שוב הזעקה.

יותר לא היה מה לעשות הורדתי את הגרביים, ואז, לאחר עיון קל מצאתי מה דקר. גרבי הצמר היו תפורים בחוטי פשתן...

את הדקירה הזאת, סיים התלמיד, הרגיש בקדושתו גם כשהיה חלש ורפה כח".

בין תלמידי הקצות נמנה רבי אריה ליבוש ליפשיץ בעל שו"ת אריה דבי עילאה, ורבי אשר ענזיל צוזמיר בעל שו"ת מהריא"ז ענזיל, ועוד.

(גדולי הדורות / הרב יחיאל מיכל שטרן)

לענ"ד תדליק ליום טוב (בערב יום טוב) וידלק עד ליל שבת, ויהיה לה נר שבת, ולא תברך עליו, ויחשב לה למצות נר שבת באופן זה. – דממילא הברכה בביה"ח היא בשעת הדחק. שמדליקות כולן בפרוזדור שאינו במקום אכילה. ועל האלקטרי י"א שאין מברכים [הגם שהעיקר שמברכים כשיש היכר לשבת, ומוסיף אורה].

ג) בחדר המדרגות יש מצלמה המצלמת את ההולכים, מטעמי בטיחות, שהשומר יראה מי הולך, והישראל ניחא ליה בזה, כדי שהמקום יהיה מבוטח.

כשאלה הזו היא גם ברחבת הכותל המערבי, וכבר הורו בזה גדולי ההוראה להיתר, דהוי כמתעסק בעלמא, שהולך לפי תומו, ובלא יודעין, ואין לו שום ענין והנאה מזה, והגם שבכללות נהנה שעושים ביקורת בטיחות, אבל לא אותו מצלמים, אלא אנשים שנראים כחשודים. וגם בלא"ה יש שמירה שם גם בלי הצילום. – וזה הנזכר ג"כ בשבט הלוי הנ"ל.

על הפסד ממון רח"ל לא נהגינן לברך "דיין האמת" על תמיהתו מאי טעמא לא נוהגים העולם לברך על כל הפסד ממון רח"ל ברכת "דיין האמת", כבשו"ע (או"ח סי' רכב, ב) ובביאור הלכה בשם ירושלמי, מתה בהמתו, החמיץ יינו, או ח"ו בשריפה רח"ל, מברך "דיין האמת". – ובזמנינו מברכים רק על מיתת ז' קרובים רח"ל.

יש לומר על פי דברי הנימוקי או"ח (סי' רכה) דלא נוהגים לברך שהחיינו בראיית חברו לאחר ל' יום, כנפסק בשו"ע ודינא דגמרא. משום דחיישינן שאין שמחה שלימה בראייתו, ויברך על כל אחד מפני הכבוד והנימוס, להראות שאוהבו, ואם כן תהא ברכה לבטלה דאינו "חביב עליו הרבה ושמח בראייתו", וברכות אלה רשות. – כמו כן הקלו שלא לברך "דיין האמת" על כל הפסד, כמת שורו וכדומה, מפני שהברכה רשות, ולא על כל הפסד מצטער עד כדי כך לברך עליו בשם ומלכות. – וגם דלא ליתרע מזליה כשמברך ברכה שנוהגים לברך רק בפטירת אחד מז' הקרובים ל"ע.

בענינים הנוגעים לבית החולים בשבת, רובם מהטכניקה החדשה, שצריך להיות בקי בה ובפרטיה, לכן אציע רק כמה דברים, וההכרעה בידי המרא דאתרא.

א) כדי להכנס לבית הכסא, נפתחת דלת, ונדלקת מנורת תאורה, א"כ מה יעשה החולה או המבקר. – ושאלה דומה, מיד כשעומדים מהאסלה של בית הכסא מפעיל באופן אלקטרוני שהמים ירדו וישטפו. וכן מיד כשמניחים הידים לתוך הכיור יורדים מים. – וזה בגרמא, ע"י עין אלקטרוני הפועל לפי תנועת האדם.

הנה כמו כן ישנה שאלה שלא הזכרתם, והוא מיד בכניסה לבנין בית החולים, שיש בכל בנין ציבורי דלתות אוטומטיות, וכשהאדם מתקרב הן נפתחות, וכשהולך נסגרות – מה דינן בשבת ויום טוב. – ובשו"ת שבט הלוי (ח"ט סי' סח, ט) כתב דאי אפשר לעמוד על כל הצדדים וההמצאות שישנם כבר, ושיתחדשו עוד, ואי אפשר ממש בלי מכשולים, ע"כ שומר נפשו ירחק מזה, ואם כניסתו לצורך גדול באמת, יש מקום להתיר ע"י שיכנס גם גוי, עיי"ש.

וכתבתי בס"ד תשובה בנושא זה בשו"ת משנ"י ח"ה סי' ע"ו והמסקנא כמרן השבט הלוי (שליט"א) [זצ"ל].

וא"כ כשנצרך להכנס לבית הכסא ימתין עד שגוי יצא וידלק עדיין האור. וכשהיהודי יצא ישאיר הדלת פתוחה, וכשיקום מהאסלה ואי אפשר בענין אחר, ויש בזה כבוד הבריות, יעמוד, ולא איכפת לו מה שהמים שוטפים, וזה כמ"ש השבט הלוי (שם) דמה שאדם עושה כדרכו בהליכתו ברחוב ואינו עושה פעולה ומלאכה, ונדלקת איזה נורה אלקטריית, אין זו מלאכה כלל, ואינו דומה למלאכת המשכן, אלא שאם מכוין לכך אסור מדרבנן, אבל אם אין רצונו בזה כלל, גרע אפי' מפס"ר בדרבנן דאסור עיי"ש. ודרבנן מתירים לכבוד הבריות (כשו"ע סי' שיב, א). ולתוך הכיור לא יכניס ידיו, דאין בזה כבוד הבריות, ועושה פעולה דניחא ליה בכך.

ב) בבית החולים שמדליקים נר שבת ויום טוב באלקטריק. כשיום טוב חל בע"ש איך תדליק, שהרי אסור להדליק ביום טוב.

היה בידם לבטוח

"והבאתי אתכם אל הארץ אשר נשאתי את ידי לתת אתה לאברהם ליצחק וליעקב ונתתי אתה לכם מורשה אני ה' וידבר משה אל משה ונתתי אתה לכם מורשה אני ה' וידבר משה פן אל בני ישראל ולא שמעו אל משה מקצור רוח ומעבדה קשה". (שמות ו, ח-ט). פירש הספורנו: "והבאתי אתכם אל הארץ", כאשר תתבוננו בכל זה תהיו ראויים שאביאכם אל הארץ ואתננה לכם. "ולא שמעו אל משה" להתבונן בכל זה בענין שיבטחו בישועת האל יתברך ויחשבה להם צדקה כענין באברהם, ולכן לא נתקיים בהם "ונתתי אותה לכם" (שמות ו, ח). אבל נתנה לבניהם. "ומעבודה קשה", כי לולא העבודה הקשה היו נותנים לב לדברי משה, והיו מבינים מטענותיו שראוי לבטוח". הנה כתב הספורנו שאילו יוצאי מצרים היו מתבוננים ובוטחים ב"ישועת האל יתברך" היו זוכים להכנס לארץ ישראל. משמע שהיה בידם לבטוח בה' ית"ש. ולמרות שהכידו עליהם מאד את השעבוד עד שהיו במצב של "קוצר רוח ועבודה קשה", וכפי שכתב בספר "מסילת ישרים" (פרק ב): "והרי זה מעין עצת פרעה הרשע שאמר (שמות ה, ט) "תכבד העבודה על האנשים", שהיה מתכוין שלא להניח להם ריוח כלל, לבל יתנו לב או ישימו עצה כנגדו". וגם ראו שהשתדלותו של משה רבינו עוד גרמה שיכבד השיעבוד, עד שגם משה רבינו עצמו נתקשה להבינו ושאל את הקב"ה (שמות ה, כב) "למה הרעתה לעם הזה".

בכל זאת מוכח מהספורנו שהיה בידם להתגבר על מצבם ולבטוח בישועת הבורא יתברך. דבר זה הוא לימוד בשבילנו, שבכל מצב שנקלע אליו יש בידינו הכח להתגבר ולבטוח בה' יתברך. (חידושי הל"ב - רבי אליהו חנך הענף לייבאוויטש)

יהודי בצרה שומע יותר מגוי כשהוא בשלוח

"הן בני ישראל לא שמעו אלי ואיך ישמעני פרעה" (שמות ו, יב). וברש"י, זה אחד מעשרה קל וחומר שבתורה.

ומקשים העולם, הרי זה קל וחומר פריא. שכן הכתוב עצמו אומר כי בני ישראל לא שמעו מקוצר רוח ומעבודה קשה, ואילו פרעה יתכן שכן ישמע. אלא מכאן שאדם מישראל, עם כל קוצר רוחו ועבודתו המפרכת קרוב יותר לשמוע את חברו, מאשר פרעה בפיסגת רום שלוותו. (כמזכיר רש"י)

כוחה של תפילה

"ויאמר ה' אל משה השכם בבקר והתייצב לפני פרעה הנה יוצא המימה ואמרתי אליו כה אמר ה' שלח עמי ויעבדני" (שמות ח, טז). ... נתעוררתי היום על דבר גודל ענין התפילה, "ויאמר ה' אל משה השכם בבוקר והתייצב לפני פרעה", עיי"ש במדרש רבה (שמות יא), כך היה פרעה רוצה לעסוק בתפילה ואמר הקב"ה למשה "לך והתייצב לפניו" שלא יוכל להתפלל. כנראה כי אם היה מניח לו להתפלל מי יודע מה היה מועיל בתפלתו. אף שרצונו יתברך היה להאביד אותו מפני רשעתו. אם זאת הוא כח התפלה, מה גודל ענין התפילה במדרש תצוה (לח, ד) כי הגאולה ממצרים היתה בכח התפלה. (אור יחזקאל מכתבים - רבי יחזקאל לעיינשטיין)